

JURNALISTIKADA ERKINLIK TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7496168>

Shoxjahon MAJITOV,
TDSHU 3-kurs talabasi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998996802751;

E-mail: majitovshoxjahon@gamil.com

Annotatsiya: *Mamlakatimizda olib borilayotgan ken qamrovli ishlarda jurnalist erkinligi, matbuot erkinligi, axborot erkinligining bugungi kunda ahamiyati, jurnalist erkinligi haqida ba’zi bir tushunchalar maqolada yoritilgan. Shu jumladan maqolada jurnalist erkinligi bo’yicha ba’zi bir xalqaro va milliy huquqlar haqida ham fikr yuriutilgan.*

Kalit soʻzlar: *Demokratiya, soʻz erkinligi, matbuot erkinligi, axborot erkinligi, jurnalist erkinligi, iqtodiy erkinlik, huquqiy erkinlik, ijtimoiy-ijodiy erkinlik.*

Аннотация: *В статье освещается значение свободы журналистов, свободы печати, свободы информации, свободы журналистов в широкомасштабной работе, проводимой в нашей стране. Кроме того, в статье рассматриваются некоторые международные и национальные права на свободу журналистов.*

Ключевые слова: *Демократия, свобода слова, свобода печати, свобода информации, свобода журналиста, экономическая свобода, юридическая свобода, социально-творческая свобода.*

Abstract: *The article covers the importance of freedom of journalists, freedom of the press, freedom of information, freedom of journalists in the wide-ranging work being carried out in our country. In addition, the article discusses some international and national rights on the freedom of journalists.*

Key words: *Democracy, freedom of speech, freedom of press, freedom of information, freedom of journalist, economic freedom, legal freedom, socio-creative freedom.*

Biz bugun yashayotgan jamiyatimiz, dunyomiz va hozir soniya sari rivojlanib, globallashayotgan zamonaviy asr bizni bir soniyaga bo‘lsada jim turishga, sekinlashishimizga izn bermaydi. Agar biz sekinlashsak yoki yurayotgan yo‘limizdan to‘xtasak albatta ortda qolamiz. Bugun demokratlashish va rivojlanish jarayonida borayotgan mamlakatimiz har jabhada o‘zini nomoyon qilmoqda.

Bugun bizning atrofimizda demokratiya, erkinlik, senzura, soʻz erkinligi, matbuot erkinligi, axborot erkinligi kabi jumlar ommaviy axborot vositalar orqali koʻp bora qulogʻimizga chalinmoqda yoki koʻzimiz tushmoqda. Oʻzi erkinlik tushunchasi nima, soʻz erkinligi nima, matbuot erkinligi nima?

Erkinlik — bu zaruriyat, maʼsuliyat “erkinlik” soʻzi turli tillarda turli maʼnolarga ega bemalollik, cheklanishlar, majburiyatlardan xaloslik “mustaqillik”.

Erkinlik — bu ijtimoiy hayotda ozodlik, erkinlikda yurish, ilm-fanda “oʻz shaxsiy” nuqtai nazarini aytish imkoniyati.

Erkinlik — turli tashqi va ichki, jismoniy va ruhiy, “ilmiy va lisoniy cheklanishlardan holislik”

Erkinlikka intilish har bir jurnalistning ajralmas huquqi boʻlib, uni qanday tushunish va amalga oshirish masalasi yagona masla. Uni taʼminlash uchun, albatta huquqiy kafolatlar, huquqiy jihatlar, muayyan siyosiy tuzilmalardan himoyalani. Biz erkinlik haqida gapirar ekanmiz, u nafaqat jurnalistga, balki butun bir shu mamlakatda, shu jamiyatda istiqomat qilayotgan har bir inson bu tushunchani angalb yetishi zarur deb oʻylaymiz. Baʼzi bir tuzilmalar yoki davlat, tashkilot yoki qoʻshirnoq ichidagi jurnalist va odamlar tomonidan aytilayotgan “erkinlik” tushunchasiga aldanib qolmasligiga barchani chaqirib qolamiz.

Biz jurnalist erkinligi haqida gapirar ekanmiz, dastlab shuni aniqlab olishimiz kerakki qaysi erkinlik haqida gapirayotganizmiga alohida eʼtibor berishimiz kerak, chunki jurnalistikada erkinlik bir qancha tushunchalar bilan birgalikda keladi: jurnalistning huquqiy erkinligi, iqtisodiy erkinligi va albatta ijodiy erkinligi ham borligini eslab oʻtishimiz kerak. Matbuot erkinligi, soʻz erkinligi albatta bular ham erkinlik tushunchasiga bogʻliq lekin bu erkinlikning jurnalist erkinligining boshqa bir tushunchalari.

Jurnalistning **iqtisodiy erkinligi** — bu qonuniy huquqlarni amalga oshirish zarur boʻlgan texnik vositalar va media imkoniyatlarining mavjudligi jurnalist faoliyatining inson ehtiyojlariga mos kelishi va umuman insoniy fazilatlarni yuksaltirishga qaratilgan ommaviy ongni shakllantirish nuqtai nazardan haqiqiy erkinlik kafolat emas. Jurnalistning **ijtimoiy- ijodiy erkinligi** — bu jurnalistga nafaqat huquqiy yoki iqtisodiy erkinlik, balki ijtimoiy-ijodiy erkinlik ham xuddi boshqalariga qaragandan,

zarur vaqtlarda ulardan ham muhimroq hisoblanadi, chunki jurnalist o`zi xohlagan mavzuda yoki jamiyatning ahvolini bilib turib, u haqida yozmasa, menimcha jurnalistni qo`l va oyoqsiz qoldirishga tenglashtirsa bo`ladi.

Erkinlik haqida gap ketganda, yuqorida aytib o`tilgan tomonlarning qaysi biri-iqtisodiy, huquqiy yoki ijtimoiy va ijodiy tomonlarni farqlash kerak.

So`z erkinligi har bir fuqaroning shaxsiy huquqi bo`lsa, axborot erkinligi har bir insonning tabiiy huquqidir. Shu bois so`z va axborot erkinligi milliy qonunlar, xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar tomonidan dunyo miqyosida qabul qilingan xalqaro huquqiy hujjatlar va tan olingan universal shartnomalarda o`z aksini topgan.

Xalqaro huquqda so'z erkinligi fundamental huquqlar sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, aslida u mutlaq (absolyut) huquq emas. BMTning 100 ga yaqin, YUNESKOning 60 dan ortiq, Yevropa Kengashining 200 dan ziyod, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining 30 dan ortiq xalqaro konventsiya, deklaratsiya hamda paktlarida so'z va fikr erkinligi huquqiy tartibga solingan. Bunday keng qamrov ushbu masalaning inson huquqlari sohasidagi o'rni va ahamiyati qanchalik yuqoriligidan dalolatdir. [1]

BMTning bosh Assambleyasining 1946-yilda bo`lib o`tgan birinchi sesseiyasida “Axborot erkinligi to`g`risidagi masalalar bo`yicha xalqaro konfrensiya chiqarish“ deb nomlangan 59(1) – rezolyutsiya qabul qilingan bo`lib, unda “axborot huquqi insonning hech qanday moneliksiz axborotni to`plash, jo`natish va e`lon qilish imkoniyatlaridan iborat” degan fikr ilgari surilgan.

Axborot olish huquqi insonning faqat fuqarolik huquqi emas balki daxlsizlik huquqi hamdir. [2]

Jurnalist axborotni qabul qilib, taxrirlab, qayta ishlab tarqatayotganida yashab turgan mamlakatining qonun-qoidalariga rioya qilishi shart. Erkinlikning ham chegarasi bor. Erkinlik — kim uchun?, nima uchun?, nimaga?, kimga?, kimdan?, nimadan? So`roqlariga javob bo`lishi kerak.

O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Raisining birinchi o`rinbosari Sodiq SAFOYEVning so`z erkinligi borasida fikri yodga tushadi: So`z erkinligi, matbuot erkinligi – demokratiyaning qon aylanish tizimidir, usiz bu tushunchalar faoliyat ko`rsata olmaydi. So`z erkinligi – inson huquqlarining boshqa turlari uchun poydevor, zamin”. [3]

1991-yil 3-mayda Namibiya Mustaqil va plyuralistik Afrika matbuotini qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi Vindxuk deklaratsiyasi qabul qilindi. Bu sana endilikda Jahon matbuoti erkinligi kuni sifatida nishonlanmoqda. Ushbu sanani nishonlashdan ko'zlangan asosiy maqsad axborot erkinligi tamoyillarini ilgari surish, dunyoning barcha mintaqalarida axborot olish va tarqatish erkinligi holatiga baho berish, jurnalistlar erkinligi va mustaqilligiga tajovuzlarning oldini olish, kasbiy burchini bajarayotganda halok bo'lgan jurnalistlarni yod etish, ularning oilalarini qo'llab-quvvatlashdan iborat.

“Jurnalist faqatgina xabar tarqatuvchi jarchi emas. Bu ishni diktor ham, muxbir ham bajaraveradi. Albatta jarchilik ham, darakchilik ham jurnalistlarning bir sohasi. Sodir bo'lgan qandaydir voqea, ijtimoiy – siyosiy yoki madaniy – iqtisodiy muammo haqida xabar berilgandan so'ng yuzaga chiqqan ijtimoiy rezenasni sharhlash, tahrir, talqin, muhokama qilish publisistning ishi hisoblansa ham, publisistikaning o'zi aynan jurnalistika degan poydevor ustida qad ko'tarib turganini esdan chiqarmaylik” — Shuhrat Solomov tarixchi publisist. [4]

Jurnalistning asosiy vazifasi haqiqatdan ham faqat axborot tarqatish yoki qaysidir voqeaga sharh yozishdan iborat emas. Jurnalist aholi orasida, jamiyatda yuzaga kelayotgan muammolarga jurnalistik nuqtai-nazaridan yondashib muammolar o'z yechimini topishiga ko'maklashish, uning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Shu o'rinda aytib o'tish joziki jurnalist qandaydir muammolarni yechib beradigan davlat tashkiloti yoki mansabdor shaxs emas, u faqatgina aholi va mansabdor shaxslar yoki davlatning boshqaruv organlari bilan aloqa vazifasini bajaruvchi ko'prik vazifasini bajaradi. “Matbuot erkinligi” tushunchasi mohiyati hamda jurnalistikaning siyosiy g'oyalari, ijtimoiy-diniy niyatlarini amlaga oshirish haqidagi bahs-munozarlar hanuzgacha tugagani yo'q. Jurnalist o'z faoliyati turini tanlar, muayyan g'oyaviy-ijodiy yo'nalishdagi asar yohud dastur yaratar ekan, erkinlik muammosiga, alabatta, duch keladi Bu murakkab narsa. Muarakkabligi shundaki, erkinlik deganda, jurnalistga nima xohlasa va qanday xohlasa shuni qilishday tuyiladi. Xolbuki, bunda bir qancha to'siqlar, huquqiy, axloqiy, jismoniy, cheklanishlar borligini nazarda tutmoq lozim.

Jurnalist o`zining so`z va axborot erkinligini ta`minlash yo`lidagi faoliyat jamiyat oldidagi burchi ekani va uning materiallari jamiyat manfaatlariga xizmat qilish kerakligini to`liq angalaydi. Bu jurnalistning kasb majburiyatidir. Agar u berayotgan ma`lumot yoki xabar jamiyat yoki davlatga manfaat yetkazmas ekan u jurnalist emas oddiygina xabar tarqatuvchidan farqi qolmaydi. Vaholanki xabarni, axborotni barchamiz tarqat olamiz, balki televedeniya yoki gazeta va jurnallar eammdir, ammo biz bugun rivojlangan asrda yashayotganizmizni unutmasligimiz kerak, oddiygina o`zimizning ijtimoiy tarmoqlarimiz orqali tarqata olamiz va buni eplab ham kelayabmiz.

Mamlakatimizda olib borilayotga journalist va blogerlarning erkilini va so`z erkinligi haqida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi nutqlari orqali tushunib olsak bo`ladi. “Ommaviy axborot vositalari mamlakatimizning amalga oshirayotgankeng ko`lamli o`zgarishlarni xolis yoritish bilan birga joylardagi mavjud maummolarga davlat idoralariva jamoatchilik e`tiborini qaratib, ularni bartaraf etishga barcha darajadagi rahbarlarni da`vat etib, undab kelayotganini ta`kidlab o`tmoqchiman.

Ular tom ma`noda”to`rtinchi hokimiyat”ga aylanib bormoqda. Achchiq va tanqidiy materiallar joylardagi ko`plab amaldorlarga yoqmasligi, ularning tincliniva halovatini buzayotgani bor gap. Lekin oshkoralik va so`z erkinligi bu — davr talabi. Mamlkatimiz taraqqiyotining yangi bosqihga ko`tarishning dastlabki davrida OAV keng qo`llab-quvvatlash, ularni himoya qilish, davlat idoralarida axborot xizmatlari faoliyatini yo`lga qo`yish va rivojlantirish maqsadida. Axborot va Ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tashkil etilgan edi”[5].

Angilyalik yozuvchi Jon Miltonning 1644-yilda “Areopagenetika” (Angilya parlamentig matbuot erkinligi haqidagi nutq) deb atalagan asarida. Nutq xalqaro jurnalistikada barhayot iboraga aylangan shunday so`zlar mavjud: “Yaxshi kitobni yo`q ilish — yaxshi odamni yo`q qilish bilan barobardir. Sensura mudhish o`rta asrlar inkivizitsiyasi davrida paydo bo`ldi va o`sha davr hamda inkivizitsiyasi bilan birgalikda o`tmishda qolishi lozim”. Shu yerda yana u “...dastlab senzura instituti buyuk tarix va madaniyatga, vatan g`ururiga ega bo`lgan mamlakat uchun tahqirlash demakdir” deb qayd etilgan edi.[6]

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki biz bugun zabt etmoqchi boʻlgan toʻsiqlarni rivojlangan Yevropa yoki Osiyo mamlakatlari tomonidan 100 yillar oldin bosib oʻtilgan biz buy oʻlni endi bosib oʻtayotganimiz barchamizga ayon. Mamlakatimizda olib borilayotgan demokratlashtirish va rivojlantrish borasidagi amaliy ishlar oʻz natijalarini bermoqda. Bunga misol qilib turli rivojlanganmamlakatlarning prezdentlari, elchilari davlatimi haiqda va bugungi tutayogan roʻli va strategiyasi haqidagi fikrlarining ijobiyiligini aytib oʻtishimiz mumkin. Avvalo biz erkinlik tushunchasini qay yoʻsinda tushunishimiz va uni ishlatishimizga bogʻliq. Yuqorida aytib oʻtilganidek erkinlikning ham chegarasi va meʼyori bor.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. <https://pravacheloveka.uz/oz/news/taraqqiyotning-muhim-sharti-soz-va-matbuot-erkinligi-xalqaro-huquq-va-milliy-amaliyot#:~:text=Xalqaro%20huquqda%20so%27z,qanchalik%20yuqoriligidan%20dalolatdir.>
2. Toshpolatova N. Jurnalistikanig xalqaro huquqiy asoslari va etikasi — T.: Star polgraf, 2012. –10-b
3. <https://yuz.uz/uz/news/soz-va-matbuot-erkinligi--ozbekiston-siyosatining-ustuvor-yonalishi#:~:text=So%CA%BBz%20erkinligi%20%E2%80%93%20inson%20huquqlarining%20boshqa%20turlari%20uchun%20poydevor%2C%20zamin%E2%80%9D.>
4. Xabar.uz/uz/tahlil/tortinchi-hokimiyat-ozbek
5. https://dunyo.uz.info/uz/site/inner?slug=o`zbekiston_prezidenti_kelasi_yil_bosh_idan_har_bir_vazirlik_o`z_ishini_tuman_shahar_qishloq_va_mahalla_kesimida_rejal_ashtiradi_va_tashkil_etadi_QpZ
6. Mo`minov F.A Jurnalistika ijtimoiy institute sifatida — T.: “Unversitet” 1998.46-b
7. ARTIKOVA, M. LOS PROBLEMAS CULTURALES EN LA TRADUCCIÓN DE LAS UNIDADES FRASEOLÓGICAS ESPAÑOLAS AL UZBEKO.
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

-
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
 11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
 12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.